

WŁODZIMIERZ WINCŁAWSKI: TYPOWE SRODOWISKA WYCHOWAWCZE WSPÓLCZESNEJ POLSKI

A mai Lengyelország tipikus nevelési környezetei
Varsó, 1976. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. 248 oldal

Włodzimierz Wincławskinak döntő szerepe volt a mai lengyel szociológia (és pedagógia) egyik jellegzetes, tekintélyes és termékeny munkaközösségének létrejöttében. A hatvanas évek derekán a toruni egyetem pedagógiai diákkörében megfogant az elhatározás, hogy felújítják a komplex falukutatás több mint félévszázados lengyelországi hagyományait. Wincławski és felesége elvállalták, hogy néhány évre leköltözznek egy a célnak megfelelő faluba, míg a többiek kutatótáborok és alkalmi látogatások révén vesznek részt a munkában. Azok, akik a legaktívabban vettek részt Ciche Górne, a Kárpátokban levő kis falu nevelési szempontú föltárásában, és az adatok tömegét folyóiratokban, kötetekben és disszertációkban adták közre, ma ismét együtt dolgoznak, a Lengyel Tudományos Akadémia Falu- és Mezőgazdaság Fejlesztési Intézetének toruni kutató-állomásán: Wincławski, Z. Kwiecinski, és S. Kawula. (A csoporthoz tartozik az intézet neves varsói munkatársa, M. Kozakiewicz is.)

Wincławski könyve azokat a lengyel kutatásokat összegezi, amelyek – saját vizsgálataikhoz hasonlóan – a nevelés és oktatás folyamatait komplex módon elemezték. E komplexitás körülbelül azt jelenti, hogy nem csak azt ismerték fel, hogy a társadalmi környezet befolyással van az iskolai oktatás-nevelés céljaira, mikéntjére és eredményére, de ezen túlmenően keresték a környezet közvetlen nevelő hatásait is. Az összegezéshez alkalmazott rendező elveket az elméleti jellegű bevezető fejezetben olvashatjuk.

A nevelés (szocializáció) folyamatát két szakaszra osztja: 15 éves korig (ebben a korban fejezik be a lengyel fiatalok az általános iskolát) az egyénnek lényegében nincs szerepe a nevelését determináló környezet megválasztásában. Középkorú kortól fölfelé ezzel szemben egyre nő az egyén szerepe környezetének, és így további szocializációjának („nincs másféle környezet, csak nevelő”) megválasztásában. Wincławski csak az első szakasszal foglalkozik, célja azonban jóval több a folyamatok pusztá leírásánál. Azt keresi, hogy a lengyel társadalom legjellegzetesebb nevelési helyzeteinek eredményeképpen milyen konkrét esélyekkel érkeznek a fiatalok különféle csoportjai a második szakasz küszöbére, amely szakaszt a „potenciális lehetőségek rendszerének” nevezi. A vizsgálat fő kérdése tehát a nevelési esélyegyenlőség megvalósulási szintjei a mai Lengyelországban. Ennek megfelelően a nevelés más területeivel szemben elsőbbséget kaptak a „személyiség megismerő-instrumentális szférájának változásai”.

A nevelés jellemző típusainak rendszerbe szedéséhez két szempont kínálkozik: a társadalmi osztályok és rétegek szerinti, illetve a települési környezet különféle válfajai szerinti tipizálás. Wincławski a második rendező elvet választotta, azzal a megfontolással, hogy a területi különbségek tartósabb vonásokkal bírnak, mint a társadalmi átalakulások által közvetlenebbül érintett rétegződési viszonyok; emellett az adott területre jellemző jelenségek jobban izolálhatók és azonosíthatók, mint valamely társadalmi csoport esetében.

Módszertani szempontból tanulságos Wincławski fejtegetése arról, hogy miért választotta a lengyel települések jellegzetes típusait a településfajták átfogó osztályozása helyett, hogyan jutott el két Weber-i ideáltípushoz: a „falu – város”, pontosabban a „falusias – városias” szembeállításához, milyen kritériumok alapján milyen lehetőségek adódnak a dichotómia szélsőségeit összekötő átmeneti típusok kijelölésére. Végülis hat jellemző településtípust azonosított: 1. hagyományos falu, 2. falu iparosodott körzetben, 3. városkörnyéki falu, 4. hagyományos kisváros, 5. iparosodott középváros, 6. nagyváros. A közbenső típusok nem alkotnak egybefüggő kontinuumot a falu–város végpontok között, mivel a 2–3 és a 4–5 számú típusok rangsora nem mindig egyezik a helyezési számokkal. (Közvettem, hogy Wincławski tudatosan és meggyőző érveléssel használja az iparosodott jelzőt a gazdasági és a kulturális ill. életmódbeli fejlettség tömör kifejezésére: az elmúlt évek lengyelországi fejlődése alapvetően extenzív volt, ahol a területfejlesztés valóban egyező fogalom volt az iparfejlesztéssel. A jövőre irányuló elemzések esetén azonban – hazánkban és Lengyelországban egyaránt –, számolnunk kell avval, hogy a „fejlett” és az „iparosodott” jelzők egybeesése egyre kevésbé teljes és automatikus.)

A kerekén száz hivatkozási egységre épülő bevezető rész után Winclawski 121 illetve 132 olyan forrásból (tanulmányból vagy kötetből) meríthetett, amelyek a lengyel falvak illetve városok nevelési és iskolázási körülményeiről tudósítottak az elmúlt egy–másfél évtizedben. Az említett hat jellemző lengyelországi településformában a nevelés tényezőit a következő csoportosításban ismerjük meg: a családi nevelés, a kortárs-csoportok szerepe, az iskola hatása és a „nem helyi jellegű közvetett nevelő tényezők”: tömegtájékoztatók, könyvek, mozi stb. Említést érdemel, hogy a művelődési házak és a cserkészmozgalom hatásait a felsorolt tényezők kapcsán tárgyalja a könyv.

A számszerű adatokkal tűzdelt leírások a következő gondolatmenet körül szerveződnek: Harmónikus nevelési környezetről beszélünk akkor, ha egyrészt összhang van a nevelés fenti tényezői között („vízszintes harmónia”), másrészt összhang van a nevelés két szakasza, a gyerekkori nevelés és a serdültebb kor „potenciális lehetőségei között („függőleges harmónia”). Winclawski a történelmi fejlődés-elméletekből ismert önmagába visszatérő kör elvét állítja fel, amikor leírja, hogy teljes harmónia a hagyományos paraszti falvakban létezett csupán, illetve most van megvalósulóban a fejlettebb városok némely körzetében.

Jóllehet a lakóhelyi környezet könyvbéli tipológiája nem közelíti meg pl. Erdei Ferencnek a történetiséget kiaknázó elemzéseit vagy a Földrajztudományi Intézet település-tipológiai kutatásait, Winclawski sem esik a túlzott egyszerűsítések csapdájába. A városi környezet elemzésénél érzékeny a régi városrészek és az új lakótelepek, valamint a lumpen és a „jobb” körzetek eltéréseire.

A forrásként használt településszociológiai kutatások, életmód és háztartás-vizsgálatok, oktatás- és művelődésstatisztikák váratlan vagy kevéssé ismert tényeket csak kis számban tártak fel. A könyvnek nem „Lengyelország fölfedezése” a célja és fő érdeme, hanem az, hogy a nevelési hatások egységben történő elemzésével sugallja és segíti az oktatás- és művelődéspolitikai egységes szemléletét, és bizonyítja a differenciált fejlesztés szükségét ahhoz, hogy minden településfajta egységesen harmónikus nevelési környezetet jelentsen az ott lakók számára.

Inkei Péter